

ՔՆՆԱԳԱՏԱԿԱՆ

ՖԻԱՆՍԱԿԱՆ, ԲՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԷՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ

Ինչ ևս **XVIII** րդ դարը խորատակեց, աւելանդու թիւան է իր ուղղակի ձեւերուն տակ կրօնական (գաղղիկոսական), քաղաքական (միապետական)։ **XIX** րդ դարը փորձեց կառուցածու, խախտող դարու տակ անկեղծութեան, նոր շրջանի մը ընդհանրաբար փեռանքի, նոր ճիւղաճախականի։ **XX** րդ դարը փոխարինելու

գործ կ'ուսումնասիրեն անոնք և զորս ֆասէին լինողներին կուտայ իր կարգին:

Ինչ որ կը տպաւորէ մանաւանդ ընթերցողը որ կը հափեւի ուշադրութեամբ քննադատին՝ իր նոր ձեռնարկին մէջ, տրամաբան է թափանցելու՝ մէկը միւսէն շատ քաղցր հեղինակներով մտածումին, և գերադոյն գիրութեանը՝ գանազանիւ առնեց գաղափարներուն թմեմէն նորք եւ րանգները: Անկարելի է որ մօրց զգացուած ըլլայ — հաճելիօրէն զգացած ան — սքանչելի դիտութենէն օրով ֆակէն կը գանազանէ և կը ցուցադրէ մտքի մը թմեմէնը մտերիմ գիտումով այնպէս որ մարդ կը կարծէ ներկայ ըլլալ կազմութեան իսկ իր գաղափարներուն և անոնց կարգաւորումին: Պէտք է նկատել, անկէ զատ, որ քննադատին իմացականութիւնը — պահելով ճշդութեան իր ամբողջ յատկութիւնները — նոյն իսկ անցնելով գտնուէր, կը սաանայ աւելի լծանութիւն և աւելի տաքածութիւն: Կարող է ընդգրկել աւելի բաներ, նոյն խաղաղ և վստահ ընթացքով:

Այս խումբի երկերուն կցիւ է, որպէս ծագում առնող գրեթէ նման ներշնչումէ մը, երկու գեղեցիկ հատորները զօք ֆակէ հրատարակեց 1904ին և 1905ին Նիւ չիկէ կարդալով և Պլաթօնը կարդալու նաւար: Քննադատը հոն կ'ուսումնասիրէ երկու իմաստասէրները՝ թմեմէն նակագիր՝ իբրև ձգտում և իբրև ըմբռնում մին՝ մուլեզման անադառնալ միւսը՝ բարոյական խանդավառ ջանքով: Առաջինը՝ մանաւանդ անց քննադատել և մարգոց մէջ լուսազոյն և սուտաբանութեամբ բոլոր գաղափարներուն երկրորդը՝ առաքելով մը բարիքի հաւատքին: Գրողն կը կայէ և կը վերածէ ամէն բանի մին, ապա և արկածախնդիր միայն, կը զոնէ մարգոցութիւնը՝ ընտանիքի մը վերապահութեամբ դժուար, գեղեցիկ և մտանգաւոր կեանքի մը ցնորածին երազին: Միւսը, խիստ իմաստասէր մը, կրկնաւ ըլլացած քիչ արուեստագէտով մը, պարտականութիւն ստանձնելով և ռուսացնելու մարդոց թէ՛ առաքելութիւնը միակ սիրելի բարիքն է, և նոյն իսկ միակ բարիքը:

Անդրոնց մը կար երկուքին միջև և կը թուի թէ, պարտաւորէն խառնու համար այս մտածողներէն իւրաքանչիւրին մասին և արկաւոր ըլլալ անենալ բացարձակապէս

տարբեր և հոգալիք յատկութիւններ և չը թուի թէ, լայն թափանցելու համար մէկուն մտածումին, հարկ է գոց ըլլալ միւսին, և թէ անխորհուրդ գրաւարան մըն է յայտնելիք միւս հասկնալ հրկուքն ալ: Այս գրաւին նկատ ֆակէն, և վայն կատարելութեամբ անց, Պարտին նկատելի արկաւոր նշան մը իր մտքին կարողութեան՝ հաստատութեամբ ընդունակ հասկնալու բոլոր գաղափարները, իրարմէ ամենէն հետաւորներն իսկ: Նշան մը, նոյն ատեն, մտաւորական մեծ արգարադատութեան և միտարկուն հետաքրքրութեան: Նշան մը վերջապէս՝ բարձր անկեղծութեան և բայն նշանին, որովհետեւ ֆակէն արգարաթիւն ըրաւ մտաւորաւ արժէքին այս երկու հոգալիք ըմբռնութեան և տարբեր գեղեցիկութեանը այս երկու երկերուն:

Վաղաքակցեմէ Լու Բարոյագէտներ առ, ուսումնասիրութիւնները սակայն գինք չեն ցրուեր կատարելապէս գրական պարագայ մունք է: Ուրպիսի ֆրանսական բանաստեղծութեան ամպինէն կ'ուսումնասին նիւթ մը որուն համար ինք չէ ստուած բարձր օրէն, և այս անգամ հետեւ է նորոցած ըլլալէ րեւէ մէկը իր նիւթերէն, բայց մեղքէն կ'իջէ պարկեշտ կերպով, պատուաւոր, նոյն իսկ: Ապագոյց՝ իր երկու հատորները ուր իր կարգ մը գաստաթուութիւնները վերադարձուած են միտմտական բանաստեղծութեան պատմութիւնս խորագրին տակ:

Կուտայ նաեւ Flaubert մը միտմտացի մեծ գրագէտը և գեղեցիկ հաւաքաւ ծոյն մէջ, որ կը հրատարակէ նոյնպէս երկու ուրիշ ուսումնասիրութիւններ՝ Chenier մը և Balzac մը: Այս ուսումնասիրութիւնները իրենց մեթոտով, կը խնամիրանաւ առնանց, որ կը պարունակուին չՄՄՄՄ զարդուն մէջ աւելի մանրամասնական և աւելի մանրախոյզ, իւրաքանչիւրը կողմնով հասար մը ճիշդ:

Նոյն թուականէն է վերջապէս իր Histoire de la Littérature Française-ը երկու հատորով, ուր կը փափաքի ներկայացնել, իրեն միշտ սիրելի եղած ըմբռնումին համաձայն, ցուցակ մը ըզթալումին գրական եղիւթեանց: Գուցարուած իրենց անշուշտութեանց և յաւորութեանց մէջ, յատկ և պարզ, հրապարակ միեւնոյն ատեն, բայց ուրկէ քննադատական նկատողութիւններ

վտարուած ըլլան կարելի եղածին չափով քափաքի որ իր պատմութիւնը ծառայէ իրր ներածութիւն երկերու ընթերցումին. կը հայթայթէ հարկաւոր էական թըւա-կանները անոնց իմացումին, բայց անոնց թերադրելու քննադատական նկատողութիւններ, անոնց հրաւերի կարգաւ մասնաւոր տեսանկիւնէ, որ քննադատինն է։ Ի մի բան L'Histoire de la Littérature Française կը նպատակադրէ տեղեկացնել ընթերցողին, զինք ազար ձգելով, այսու ամենայնիւ, ինքն իրեն համար կազմելու անձնական կարծիք մը։

Ինչպէս տեսանք, մասաւորապէս 1890էն սկսեալ, իր ասպարէզին վերջին քսան տարիներուն, Ֆակէն պիտի տարուի, քաղաքագէտներու և բարոյագէտներու ուսումնասիրութեամբ, գրադիր աւելի ևս աւելի քաղաքական և բարոյական հարցերով։ Ինչպէս կալուած փոխելու տեսակէտ փոխեց։ Իր ուշադրութիւնը գրաւուած էր աւսնոցմով որ XIX-րդ դարու ընթացքին, քնննած էին քաղաքական, ընկերային, բարոյական խնդիրները, փնտրելով լուծումներ, ուռալարելով ամբիջներ, մատուցանելով սպեղանիներ, մտահոգ, մէկ բառով, հայթայթելու երջանկութիւն՝ անձկագին ու տառապալին մարդկութեան։ Եւ այս քննական հետախուզութիւնը յանգած էր հանդիսարանին կենդանագիրներու «Politiques et moralistes du XIXme Siècle, ի. Ֆակէն դարձեալ կը ձեռնարկէ ուղղակիօրէն նոյն այս խնդիրներուն զորս չեղակի միայն նկատի առած էր։

Այս նոր արշաւը քննադատի մը և բարոյագէտի մը, որ ընկերարան կը դառնայ, ներկայացուած է գործերու երկար serie-ով մը ուր վերլուծուած են բոլոր գլխաւոր կերպարանքները օրակարգի հարցերուն՝ Questions Politiques (1899), Problèmes Politiques du temps present (1901), Le Liberalisme (1902), L'Anticlericalisme (1906), Le Socialisme (1907), Le Pacifisme (1908), Les Préjugés nécessaires (1909), Discussions Politiques (1909), Le Culte de l'incompétence... et l'horreur des responsabilités (1911), La Demission de la morale, Le Feminisme.

Ընկերարան Ֆակէն այս վերջին երկերը քննելու հարկ չկայ՝ իրենց պարունակութեամբ մեր հետախուզութենէ՝ գրական

քննադատութեան շրջանակէն՝ դուրս կ'ելլին։ Ուսկայն անոգուտ չէ թերեւ իմանալ հոն երեւցող յատկութիւնները՝ խորունկ ծանօթութիւն ուսումնասիրուած հարցերուն, անոնց պատմութեան և անոնց ներքին վիճակին, բացարձակ ուղղամտութիւն՝ անոնց ցուցադրութեան. վարժանալի յըստակութիւն՝ վերլուծումի, խստութիւն՝ եղբակացութիւններու, բոլոր այս յատկութիւնները, ինչպէս ոճը, որ կը միացնէ վայելուչ ընտանիութիւն մը զուարթախա հոսիքներու թաթաւուն պարզութեան մը, կը վերածեն մտքի վայելքի մը իր ձուսմանասիրութիւններուն ընթերցումը։ Ֆակէն մեզ կ'երեւի իրր չափ իրազեկ խորհրդական մը, որ, համոզուած ըլլալով հանդերձ տուած խորհուրդներուն անմիջական անօգուտութեան, չարամարտիկ տարածելու տառաօրէն իր պայտուն իմաստութեան աւելիքները, կամ նետելու, նման բանաստեղծին ձերունդին,

Ակօսեմեւուն՝ ապագայ հուճմք։

Համընթացաբար ընկերարանական, քաղաքագիտական, բարոյագիտական գործերուն, Ֆակէն կուտայ գրական քննադատութեան ուսումնասիրութիւններ։

1902էն 1910, լոյս կը տեսնեն Propos littéraires-ի հինգ հատորները, ուր ժողովուած են զանազան հանդէսներու և թերթերու մէջ հրատարակուած յօդուածներ, օրուան գիրքերուն մասին, վէպ, նորավէպ, պատմութիւն և քննադատութիւն։

1901էն 1908 կ'երեւի, իր տնօրէնութեան տակ, La Revue Latine, բազմաթիւ կանգրաւանութեան թերթ, որուն գլխաւոր խմբագիրն է ինքը։

1912ին Rousseau-ի 200 ամեակի տաւրեղաբան առիթով, Ֆակէն կը հրատարակէ Contrat Social-ի հեղինակին մասին ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հինգ հատորով՝ Vie de Rousseau, Rousseau Contre Molière, Les amies de Rousseau, Rousseau artiste, Rousseau Penseur.

Այս գիրքերէն մէկէ աւելին նկատուելու են իրր կարեւոր տուրք XVIII-րդ դարու մեծ գրագէտին ուսումնասիրութեան, եւ մասնաւորաբար Les amies de Rousseau և մանաւանդ Rousseau Penseur նորագած են

Նիւթը և արձանագրուած ենթակային գրա-
կանութեան մէջ:

Արթող ըլլալու համար, պէտք պիտի
ըլլար յիշատակել տակաւին այլ գործեր
այս բեղուն հեղինակին գրիչէն՝ En lisant
les beaux vieux livres. Խորհարդներու պըզ-
տիկ հատոր մը կարդալու ձեւին վրայ որ-
պէսգի ընթերցումը օգտաւէտ գտնայ՝
L'Art de lire, հատոր մը՝ La Fontaine-ի վը-
րայ, ուրիշ մը՝ La jeunesse de Saint-Beuve,
ուրիշներ տակաւին...

Սրբ նկատենք իր ամբողջին մէջ մտա-
ծումի և աշխատանքի այս կեանքը, որեւ-
զունս բառը պնդումով կուգայ գրին ծայ-
րը: Ետ 60 հատոր, շատ զանազան նիւ-
թերու վրայ, կը ներկայացնէ աշխատանքը
գրականութեան այս զարմանալի աշխատա-
ւորին: Եւ պէտք չէ մոռնալ ըսելու թէ այս
հատորները կը պարունակեն Ֆակէլին ար-
տադրութեան մէկ մասը միայն, հրատա-
րակուած օրը օրին: Ընդարձակ քննութիւն
մարդկային մտքի կալուածին ընդմէջէն,
բնականացած, տարիներու ընդմէջէն, գրա-
կան գլուխ-գործոցներու, իմաստասիրա-
կան գրութեանց, ընկերային հիմնարկու-
թեան մէջ: Քննադատին նոյրին հայելի մըն
է, ուր ամբողջ աշխարհ մը կը ցոլայ, և
ուրիշ կ'արտացոլայ աւելի յոտակ, աւելի
լաւ կարգաւորուած, կարելի եղածին չափ
քիչ ձեւազեղծուած, խաղաղ ու անդորր
փայլով մը, աւելի փեղեցիկ աւելի արմա-
րան ըլլալուն քան իրականութեան մէջ իսկ:

Շահեկան է անկասկած նկատել, Ֆա-
կէլին գործադրած քննադատութեան կերպը,
և իրեն յատուկ մեթոտները:

Պիտի գտնենք իր մէջ տեսարան մը,
գրական քննադատ մը, կենդանագրող մը
և գաղափարներու քննադատ մը:

ԱՄՓՈՓՈՑ

ՊԱՐԿԻԻ ՏԵՐ ԹՈՎԼԱՆԵՆԻՍԵԱՆ

(Շարունակիլի՝ 8)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս Կ Ե Ի Ռ Ա Յ

Տեղեկութիւններ. — Սկեւառի վանքը կը
գտնուէր Տարսնի ռաւմաններուն մէջ,
Համբոն բերդին մօտ, և կը պատկանէր
նոյն բերդի իշխաններուն: Ունէր Ս. Աստ-
ուածածին գլխաւոր Եկեղեցիէն զատ նաեւ
Ս. Փրկիչ և Ս. Նշան անունով տաճարներ:
ՊԱՏԻՄԱՆՈՒՄ. — Սկեւառի վանքին շի-
նութեան պարագաները յայտնի չեն: Պատ-
մութեան մէջ անոր յիշատակութեան կը
սկսինք հնդկալի ժԲ. դարու կիսուն, ներ-
սէս Համբոնացի մինչդեռ ստեղծաց ե-
րախայ էր, կը հրահրանայ, և ծնողք
գրեցը կը բերին Սկեւառ և կ'ընծայեն Ս.
Աստուածածնին, իր անունով շինուած տա-
ճարին մէջ (Ում. 236), շ. 1153 կամ 4
թուին (Սիւ. 97):

Սկեւառի վանահայրերէն սմանք կը
յիշուին իբրեւ Համբոնի Արքեպիսկոպոս,
ուրիշներ իբրեւ Տարսնի Արքեպիսկոպոս:
Սակաւաթիւ են այդ յիշատակութիւնները
որոնց համաձայն կարելի է կողմը վանա-
հայրերու հետեւեալ ցանկը, որ յայտնա-
պէս կարծէ որպէս թաւաքութեան և լրացումի:

1. — Նեքսու Արեպոս. Տարսնի (1175
— մ. 1198). — Հուպիւս Համբոնացի
է առ, ծանօթ իբրեւ գործունեայ եկեղե-
ցական և մեծ մատենագիր:

2. — Վարդան Արեպոս. Համբոնի եւ
Առաքնող Սկեւառի (1199) — Ներկայ ե-
ղած է Հեւն Ա. Թագաւորի օժտան. —
Սմբատ էջ 110-1:

3. — Դրեգոր Սկեւառի (1205). — ԺԲ.
— ԺԳ. դարու ծանօթ մատենագիրներէն
է առ. — Զար. շ. 74-7:

4. — Խիքիւս Վրդ. Սկեւառի (1254
— 74). — Հեթում Ա. Թագաւորին Թա-
թարներու Խանի այցելութեան աթիւ ա-
նոր ընկերացած է իբրեւ պերճարան մարդ
(1254 թ.). Մօտաւոր տարի վերջ Կոստան-
դին Կթլ. և Հեթում Թագաւոր զինքը
նուիրակ կը զբնէ Աջա, Ռարանո Դ.
Գաղի Լիկապոն նա աւտոկցելու և իւ-
ռակցելու եկեղեցական նախարար շարժ:
Խիքիւս մատենագիրներով վերաբանած է